

Духовні заповіти Яра Славутича

На мистецьких та наукових обрях українського зарубіжжя бачимо чимало видатних постатей. Серед них – визначний поет, літературознавець, етнограф, мовознавець, перекладач, мемуарист, педагог Яр Славутич (до 1941 року – Григорій Михайлович Жученко). Він був блискучим ерудитом і достеменним естетом, непримиренним борцем-патріотом і палким оборонцем рідного слова й української державності. Письменникові судилося пройти тривалий життєвий шлях (1918-2011), але крізь усі лихоліття і випробування він проніс синівську любов до України та нашої нескореної нації. По праву його нині називають Правдоносцем.

Яр Славутич побачив світ 11 січня 1918 року на хуторі Жученки в межах села Благодатне Олександрійського повіту Херсонської губернії (тепер Долинський район на Тобілевиччині) в сім'ї гербового шляхтича, чий родовід сягав аж до часів Галицько-Волинської держави й особливо прославився за козацької доби. Батька звали Михайлом Олександровичем, матір – Тетяною Филонівною. Саме від них та від дідуся перейняв малий Грицько шану до козацьких традицій, відчуття своєї гідності, непокірну вдачу. Мати, проста селянка, знала й чудово співала українські народні пісні, талановито розповідала казки, захоплювалась поезією Т.Шевченка. Цю любов вона вміло передавала дітям.

Протягом 1925-1927 р.р. Григорій Жученко навчався в початковій школі в с.Благодатному (перший та другий класи), а надалі в початковій школі села Новошевченкове, яку закінчив у 1930 році. У 1930-1932 р.р. Григорій учився в Гурівській семирічці (п'ятий і шостий класи). На хвилях примусової колективізації і розкуркулення восени 1932 року постраждала й родина письменника. 14-річного Григорія та його батька однієї ночі було арештовано, матір із доньками було геть вигнано з хутора, на який чекала жахлива руйнація. Статки сім'ї були поділені між сільськими активістами. По дорозі на заслання Григорієві пощастило втекти з поїзда побіля Богодухова на Харківщині й повернутися в рідні краї. Гіркими були враження від побаченого – на Україні починався голод і продовжувалась більшовицька вакханалія. Протягом кількох місяців хлопець втратив діда, бабусю і наймолодшу сестричку Галю. Штучний голодомор, жорстокість і

безмежна сваволя представників радянської влади викликали численні стихійні виступи з боку селянства. В одному з таких повстань брав участь і юний Григорій Жученко.

У вересні 1936 року хлопець вступив до Запорізького педагогічного інституту, чому сприяла його тимчасова праця в минулому пастухом радгоспу “Скотар” на Криворіжчині. Якби у вузі дізнались, що він є сином “розкуркуленого”, то двері цього закладу були б зачинені для допитливого юнака. У період навчання в педінституті Григорій брав участь у літературних вечорах, читав свої власні вірші, збирав фольклорні перлини (пісні, перекази, приказки), глибоко цікавився історією України, козацькими звичаями, долею свого роду. Ще дитиною він познайомився з визначним дослідником старовини Д.Яворницьким, який гостював на їхньому хуторі, і тепер, уже студентом, захопився науковими розвідками вченого. Хлопця кликали до себе Великий Луг, Хортиця, Жовті Води та інші свідки героїки минулого.

Поетичний дебют Григорія Жученка відбувся в 1938 році на сторінках харківського “Літературного журналу” (вірш “Коню мій буланій...”). Поради визначних співців М.Філянського й В.Сосюри, з якими зазнайомився ще раніше в Запоріжжі, та Т.Масенка і В.Свідзинського, яких стрів у Харкові, допомогли початківцеві обрати вірний шлях у мистецтві, переконатись у своїй творчій спроможності. Найближчою для Григорія стала поезія неокласиків, передовсім М.Рильського і М.Зерова. Молодий письменник свідомо відсторонився від декларативної прокомуністичної лірики, за що йому часом дорікали, а натомість орієнтувався на зразки античного мистецтва і вітчизняної класики, удосконалював свою техніку вислову. У київському журналі “Радянська література” того ж 1938 року з’явилися ще вірші Григорія, і це додало йому віри в себе, окрилило, спонукало до нових творчих пошуків.

У зв’язку з фінсько-радянською війною вуз, де навчався поет, став виконувати функції військового шпиталю, а студентів розіслали на робочі місця. Так, Г.Жученко потрапив до села Ботево в Приазов’ї, де вчителював кілька місяців. Улітку 1940 року йому видано диплом викладача української мови та літератури, але вже восени мобілізовано до Червоної армії і направлено на навчання до саперно-інженерної школи. Початок війни Григорій зустрів молодшим лейтенантом, що разом зі своїм взводом будував мости на білоруських річках, а потім їх же руйнував у ході відступу радянських військ. Та вже на десятий день війни його дивізія потрапила в оточення. Григорій разом з іншими червоноармійцями створює підпільну

групу, яка обрала метою своєї діяльності боротьбу за вільну Україну. В січні 1942 року ця організація переформувалась у Чернігівську Січ, яка завдавала дошкульних ударів ворогам. З 1941 року, ставши підпільником, Григорій Жученко поміняв своє ім'я та прізвище на Яра Славутича. Цей вибір не був випадковим. Адже ще 1940 року М.Рильський взяв на себе редагування першої збірки молодого поета "Слово про Запорозьку Січ", на титульній сторінці якої стояв псевдонім "Славутич". Але не судилося цьому рукописові стати дебютною книгою – спіткала загибель у полум'ї війни. Та публікації в періодиці часів німецької окупації (у часопису "Нова Україна", що виходив у Харкові, а пізніше у Львові) подавались саме під цим іменням (ідеться про твори "Запорожці", "Богдан Хмельницький", "Великий Луг", "Прудивус", "Смерть Івана Мазепи"). Таким стало й підпільне псевдо поета, яке пізніше, по війні, було задокументалізоване як його офіційне прізвище – Славутич.

Чернігівські січовики підтримували зв'язки з оунівцями Києва, зокрема з Олегом Ольжичем, Оленою Телігою, Іваном Ірлявським. Особисте знайомство з цими полум'яними борцями і відомими співцями надзвичайно вразило Яра Славутича. Тяжким ударом для нього була звістка про розправу гестапівців над київськими патріотами в Бабиному Яру. Безмежного горя завдало спалення есесівськими карателями Славутичевої дружини Уляни разом із немовлям. І співець-воїн разив нелюдів-завойовників і зброєю, і поетичним словом.

З наближенням східного фронту Чернігівська Січ розформовується, її вояки продовжують боротьбу в лавах УПА, займаються підпільною роботою в Галичині. Так восени 1943 року Яр Славутич потрапляє до Львова, а влітку 1944 р. виїздить на Захід: Катовіце, Брно, Прага, Берлін, Ваймар, Авгсбург... Арешти, втечі, табори і, нарешті, американська зона в Баварії. Протягом 1945-1946 р.р. письменник був вільним слухачем Українського вільного університету в Авгсбурзі, взяв участь у заснуванні Мистецького Українського Руху (МУР). З'являються друком перші збірки поета: "Співає колос" (1945) та "Гомін віків" (1946). Яр Славутич видає і редагує журнал "Заграва" в Авгсбурзі, а згодом працює в редакції часопису "Арка" в Мюнхені. В 1948 році письменник одружується з Вірою Цибар, що була родом з Мелітопольщини. Того ж року виходить у світ третя збірка Яра Славутича "Правдоносці".

З 1949 р. письменник з дружиною жив у США, в Філадельфії, де вчителював у суботній та вечірній школах, працював у палітурні. У 1950 р. в Німеччині вийшла його четверта книга лірики "Спрага", а в Америці

опубліковано критичний огляд “Модерна українська поезія: 1900-1950”. Протягом 1953-1955 рр. Яр Славутич мав студії в Пенсильванському університеті, в Філадельфії, де отримав науковий ступінь магістра (1954), а згодом доктора філософії (1955).

У 1955-1960 рр. поет займався викладацькою роботою в Американській військовій школі мов у Каліфорнії, в Монтереї. В цей період з’явилась друком книга “Розстріляна муза” (1955), присвячена визначним українським митцям, що зазнали репресій. У 1958 р. побачило світ перекладне видання “Вибрані поезії” Джона Кітса.

В 1960 р. Яр Славутич переїздить з Каліфорнії до Канади, де обіймає посаду професора Альбертського університету протягом більш як двох десятиліть. Вийшли наступні поетичні збірки співця “Оаза” (1960), “Маєстат” (1962), “Завойовники прерій” (1968), “Мудрощі мандрів” (1972), “Живі смолоскипи” (1983). З’явилися у світ і наукові праці “Велич Шевченка” (1961), “Шевченкова поетика” (1964), “Українська поезія в Канаді” (1976) та ін. У 1983 році Яр Славутич вийшов на пенсію, але й надалі поєднував літературну, наукову, педагогічну, видавничу, перекладацьку справу. З 1990 року він часто відвідував Україну, де провадив просвітницьку і добродійну діяльність. Тут у добу незалежності опубліковано десятку збірку поезій “Шаблі тополь” (1992; 1995), двотомник (1994) та п’ятитомник зібраних творів (1998), здійснено численні перевидання попередніх книг. У 1990 році засновано благодійний фонд Яра Славутича, кошти якого ідуть на підтримку і піднесення літературно-мистецької, наукової, видавничої справи. За свою подвижницьку працю на терені художньої творчості, науки, педагогіки письменник відзначений преміями Літературного фонду імені І.Франка (Чикаго), Української Могилянсько-Мазепинської Академії Наук, золотою Шевченківською медаллю, преміями імені Д.Яворницького (Січеслав) та імені Д.Загула (Чернівці). Він був дійсним членом Української Вільної Академії Наук (УВАН) у Канаді, Наукового Товариства імені Тараса Шевченка. У 1998 році Яра Славутича нагороджено відзнакою президента України – орденом “За заслуги” III ступеня.

У доробку Яра Славутича представлено найрізноманітніші жанрові форми. Це лірична мініатюра (“Океан обіймає дівча...”) і монументальна поема (“Моя доба”), етюд (“Кримські етюди”) і містерія (“Білий дім із чорною душею”), балада (“Чорностопець”) і драматична поема (“Світичі”), гімн (“Канадський славень”) і ораторія (“359”), портрет (“Стус”) і поема-реквієм (“Донька без імені”), елегія (“Осінь елегія”) і кантата (“Слава

Мазепі”), романс (“Саскачеванка”) і дума (“Дума про Кемптен”), послання (“До Ігоря Костецького”) і пейзаж (“Удосвіта”), поменник (“Пам’яті Володимира Івасюка”) і епіграма (“Автоепіграма”), пісня (“Зажинкова”) і монолог (“Заливаха”), сатира (“Вождюк із лапами ведмедя”) і спогад (“Масютко”), загадка (“Кололітературна загадка”) і експромт (“Інтерв’юерська елегія”), ода (“Спарта”) і медитація (“Вечірній роздум”)... За період від поетичного дебюту (1938) і до початку ХХІ ст. автор запропонував читацькій аудиторії 7 поем (одна з них – “Моя доба” – на 5000 рядків!), понад 700 віршів, більше сотні перекладів. І кожен ліричний чи ліро-епічний твір співця – плід копіткої праці розуму і серця, свідчення постійного прагнення до досконалості й вишуканості вислову.

Тематичний діапазон поетичних зразків Яра Славутича надзвичайно широкий. Це передовсім історіософські мотиви, осмислення долі українського та інших народів на тлі вселюдського поступу, дослідження витоків героїзму й подвижництва, осягнення феномену запорозького козацтва, простеження найхарактерніших тенденцій, якими позначена новітня доба. Це і традиційна для неокласиків культурно-мистецька проблематика. Це, звичайно, і материнська, інтимна, пейзажна теми, розробляючи які поет-громадянин, співець-патріот розкриває інші іпостасі свого обдарування, виступав як ніжний лірик, тонкий поцінувач краси, знавець людської психології.

Наскрізним у творчості Яра Славутича є мотив служіння рідній землі, самопожертви в ім’я її волі й добробуту, що переплітається з темою утвердження загальнолюдських ідеалів. Пафос подвижництва, небуденного чину заради високої ідеї притаманний віршам, присвяченим різним епохам і народам. Наша земля, як вважає поет, споконвіку народжувала патріотів і волелюбців – від часів скитів (“Савур-могила”) і полян (“Прапредки”, “Пісня полян”, “Сполох”) до козацької доби (ліричні цикли “Запорожці”, “Маєстат булави”) та періоду УНР (“Крутянці”, “Воїн і страдник”, “359”), від звитяжних походів УПА (“Моя доба”, “Нами снили поліські пущі...”, “Шухевич”) до виступів полум’яних правозахисників 60-70-х р.р. (збірка “Живі смолоскипи”).

Десятки творів Яра Славутича перейняті пафосом звинувачення комуністичного режиму в численних злочинах проти людства. Це передовсім болючі вірші-спомини про голодомор 1932-1933 рр. на Україні, що відібрав багато мільйонів життів наших співвітчизників – “Твоєї вбогої могили, діду...”, “Я тут колись ганяв м’яча на площі...”, “1933” (“Тридцять третя

весна...”), “1933” (спогади-триптих), “Мое чоло дві зморшки перетнули...”, “Коли Каган під’юдив норів Коби...” та ін. Потужний викривальний струмінь пронизує твори Яра Славутича, присвячені нищенню в до- та радянські часи духовних скарбів українського народу, переслідуванню мови, пісні, релігії, фізичній ліквідації сотень найвизначніших діячів культури, мистецтва, науки.

У віршах про нелегку долю рідної землі співець часто звертався до образу матері, що став лейтмотивним у ряді поетичних книг. Ця тема особливо дорога письменникові. Вона репрезентована в творах “Жар-птиця”, “Матері”, “Зварила зілля...”, “Мати”, “Падає-спадає листя з ясенів...”, “Мати мовить”, “Білий бузок і рожевий вишник...”, “Пам’яті матері”, “На Різдво”, “Синів чекають матері...” та ін. Образ найріднішої людини асоціюється у Яра Славутича з Вітчизною, з пречистою дівою Марією, сприймається як втілення всього найсвятішого.

З материнською темою в доробку Яра Славутича органічно поєднуються херсонські мотиви. Рідні степові простори, люди і природа південних країв, мала батьківщина поета озиваються в кожній його ліричній книзі. Цикл “Херсонські сонети” – ліричне свідчення про незглибиму любов Яра Славутича до степової України. Як пензлем художника, виписані замальовки малої батьківщини письменника у віршах “Навесні”, “Шляхи”, “Став”, “Кавуни”, “Вечір”, “Липнева ніч”, “Удосвіта”, “Посуха”, “Гарманування”, “Станція Долинська” та ін. У сонеті “Степи Херсонщини”, створеному на Брянщині в часи війни, постають обриси рідних місць автора, таких звичних для нього і таких принадних. Ці картини сповнені любові, ніжності й певної ідеалізації, адже це край дитячих мрій і сподівань. Просто й щиро повідає Яр Славутич про своє почуття синівської відданості цим південноукраїнським просторам, спомини про які обвівають душу теплом і сонячністю, додають життєвої і творчої наснаги, відваги в боротьбі (“вас не забуду на своїм віку”, “тримаю в серці”, “над усе люблю на чужині”).

Вірші особистого плану розкривають найсокровенніше в думках і почуттях митця. Ліричний доробок Яра Славутича в цьому відношенні не є винятком: інтимний струмінь проймає всю його творчість. Це насамперед любовна тема, яка завжди хвилювала співця, хоча кількісно такі зразки традиційно поступались перед поезіями громадянського звучання. Дослідники творчості Яра Славутича В.Державин, К.Волинський, П.Сорока, Т.Назаренко неодноразово вказували на особливу майстерність письменника в даному жанрі. Окремі зразки особистісної поезії Яра Славутича відзначаються неабиякою мелодійністю (романси “Саскачеванка”, “Тепле небо твоїх очей...” та ін.), тож покладені на музику композиторами.

Різні теми успішно розроблялися Яром Славутичем у rozmaїтих жанрових і строфічних формах. Це достеменний майстер у відображенні найскладніших людських стосунків, настроїв, переживань.

Яр Славутич став одним із символів ХХ сторіччя – доби епохальних зрушень і карколомних змін на нашій планеті, плідних пошуків і відкриттів у різних сферах життя. Різноманітний і щедроносний творчий ужинок письменника і науковця сприймається як своєрідне дзеркало, що відбиває долю України і її дітей на тлі історії, в контексті загальнолюдського поступу.

На доробку Яра Славутича позначились провідні літературно-мистецькі тенденції і впливи новітніх часів: у його образному світі своєрідно поєднались елементи неокласицизму й бароко, неоромантизму й реалізму, символізму й експресіонізму. І в Україні, і в діаспорі з'явилося чимало досліджень, присвячених різним іпостасям творчого обдарування Яра Славутича. Писані в різний час і в різних умовах вони разом складають усебічний портрет видатного діяча. Про доробок митця розповідають численні монографії: «Яр Славутич» (1994) К.Волинського, «Поетичний світ Яра Славутича» (1995) П.Сороки, «Правди потужний спалах» (1996) Т.Назаренко, «Мовний портрет Яра Славутича» (1999) Н.Сологуб, «Вагота пізнання» (2002) А.Висоцького та ін. Дослідники різних генерацій оцінюють здобутки письменника в таких наукових виданнях, як «Творчість Яра Славутича: Статті й рецензії» (Упорядкував Володимир Жила, 1978. – Т.1; 1997. – Т.2), «Лірика Яра Славутича» (Упорядкував Олександр Астаф'єв, 1996), «Проблеми творчості Яра Славутича: жанри, поетика текстів, мовна палітра» (Упорядкував Микола Ткачук, 1997), «Запорізький збірник: До 80-річчя Яра Славутича» (Упорядкував Віктор Чабаненко, 1998), «Січеславський збірник: До 80-річчя Яра Славутича» (Упорядкував Микола Миколаєнко, 1998), «Херсонський збірник: До 80-річчя Яра Славутича» (Упорядкував Анатолій Крат, 1998), «Поетика Яра Славутича» /Упорядкував Іван Лопушинський, 1999), «Харківський збірник: До 85-річчя Яра Славутича» (Упорядкувала Лариса Селіверстова, 2004) тощо. Виходять методичні посібники для вчителів та старшокласників, вузівських викладачів та студентів, покликані пропагувати творчість митця в загальноосвітніх закладах та в мережі вищої школи: «Патріотичні мотиви у творчості Яра Славутича» (1998) В.Кравчука, «Хрестоматія з української літератури ХХ століття: Для учнів 11 кл. серед. загальноосвіт. шк.» (1999) за редакцією П.Кононенка, «Вежі духовності» (2000) Г.Немченко та І.Немченка, «Педагогічні ідеї Яра Славутича» (2004) І.Лопушинського, «Вивчення творчості Яра Славутича в школах Херсонщини» (2005) Г.Немченко та

І.Немченка. В Україні функціонують засновані Яром Славутичем та його фондом видання: «Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори)» в Херсоні, «Вісник Запорізького осередку вивчення української діаспори» в Запоріжжі та ін.

Риси вдачі письменника, окремі віхи його життя і діяльності знайшли відображення в багатьох художніх творах – “Віддячливий сонет” Миколи Братана, “Яр Славутич” Миколи Василенка, “До ювілею Яра Славутича” Віри Ворскло, “Яр Славутич” В.Загороднюка, “Сонет 77” Петра Косенка, “Другові Ярові” Андрія Легота, “Ювілярові Славутичу” Івана Лободи, “Яр Славутич”, “Канадському херсонцеві”, “Казка про Яра Славутича” Івана Немченка, “Яру Славутичеві” Леоніда Полтави, “Суворі пам’ять” Миколи Скелі, “Чернігівська Січ” Петра Сороки, “Ярові Славутичу” Павла Форманюка та ін.

Не зважаючи на похилий вік, Яр Славутич до останку активно й плідно працював на поетичних і наукових гонах. Творчої наснаги йому додавала думка про Україну, яка з великою потугою, важко, але несхитно вибудовує свою державність. Разом з народом він був цілком переконаним у незворотності демократичних перетворень на батьківській землі. Як справедливо вказує дослідник К.Волинський, “усією своєю поетичною творчістю, науково-педагогічною, видавничою, громадсько-культурною діяльністю, – усім власним життям Яр Славутич переконливо довів, що не просто на словах любить рідну Україну, а все, що тільки може, робить корисне, потрібне для неї, для духовності, культури, національної самосвідомості українського народу. Використовуючи його-таки термін, з цілком ґрунтовними підставами можемо назвати його українським патріотом-правдоносцем” [1, с.202].

4 липня 2011 року, у розпалі канадського літа, завершився багатотрудний земний шлях митця. Не в одній зі своїх поезій він прорікав цю подію. У вірші «Замість епітафії» (1996) Яр Славутич просто і скромно зазначав, не претендуючи на якісь посмертні лаври та пишні відзначення роковин:

Покладіть на мою могилу

Колосок і волошку.

Так *щоліта* плити похилу

Прикрашайте потрошку [2, с.421].

Таким він запам'ятеється назавжди всім нам, хто мав щастя особисто знати полум'яного Яра, хто в глибокій зажурі сьогодні схиляє чоло перед його світлою пам'яттю.

Згадану поезію співець завершив характерними для нього словами, в яких ні крихти награності:

Відійду я із цього світу

У далекий у вирій.

Споминайте! Жив без ліміту,

Хоч суворий, та щирий [2, с.421].

Даниною пам'яті Яра Славутича стане Регіональна наукова конференція, що відбудеться в Херсоні в жовтні 2012 року, і, можливо, відкриє нам чимало нових граней у творчому обдаруванні цієї визначної особистості.

Література

1. Волинський К.П. Яр Славутич: Літературний портрет. – К.: Наукова думка, 1994.- 236 с.
2. Славутич Яр. Твори: У 5 томах. – К.: Дніпро; Едмонтон: Славута, 1998.- Т.1.- 469 с.

Н
е
м
ч
е
н
к
о

Г
.
В
.
,

Н
е
м
ч
е
н
к
о